

Fig. 1. Aan stok bevestigde hark met opvangkorf, liggend op de kade van het haventje van Illa de Arousa (NW-Spanje). Foto Karel Essink, 12-9-2007.

Karel Essink

Summary. This paper reports on fishery on the Flat oyster (*Ostrea edulis*) in the former Lauwerszee and the adjacent part of the Dutch Wadden Sea. Fishermen from e.g. the village of Zoutkamp undertook culturing of young oysters, originating from elsewhere, on specific favourable 'oyster beds'. The locations for these banks were 'leased' from the government. In 1877, the rivers Reitdiep and Lauwers discharging into the Lauwerszee were dammed, changing the hydrographic conditions. Since then the culturing of oysters in the Lauwerszee declined severely.

Inleiding

Tijdens een wandeltocht in 2007 van Porto naar Santiago de Compostela belandde ik in het haventje van Illa de Arousa (Noordwest-Spanje). Op de kade zag ik daar vistuig liggen dat kennelijk bedoeld was om met de hand schelpdieren vanaf de zeebodem te schrapen (fig. 1). Misschien was het bedoeld voor het opvissen van Grote mantel *Pecten maximus*, Sint-jakobsschelp *Pecten jacobaeus* en/of oesters. Later in dit artikel kom ik hierop nog terug.

In zijn boek over de visserij op oesters schrijft Dr. G.A. Venema (1869): "Wel is de Oester voor de welvaart van onze Groninger visschers [...] van geen groot belang ...". Niettemin is het de moeite waard de geschiedenis van die grotendeels vergeten tak van visserij eens op te halen.

In het midden van de negentiende eeuw leek het niet goed te gaan met de oestervisserij in de Groningse regio. Vissers werd afgeraden hier hun broodwinning van te gaan maken. In 1841 werd door de Maatschappij van Nijverheid, gevestigd te Onderdendam, in haar verslagen de wens uitgesproken dat de regering middels wetgeving zou moeten verbieden dat er nog oesters gevangen zouden worden in de maanden mei tot en met augustus. En ook dat de regering een minimum schelpgrootte of

leeftijd zou moeten vaststellen voor de te vangen en verhandelen oesters. Kennelijk was er sprake van overbevissing en bleef de aanwas door jonge oesters achter. Venema schrijft hierover: "De Regering echter, die wijsheid veronderstelt waar zij niet te vinden is, laat de zorg voor den bloei onzer visscherij aan de visschers zelve over". Tenslotte concludeert hij dat de zorgeloosheid voor het behoud van onze oesterbanken, de roofzucht van de kustbewoners (hiermee bedoelt hij de oestervissers) en de onverschilligheid van de regering er de oorzaak van zijn dat er weinig, en dan nog slecht bezette, oesterbanken op de Wadden zijn aan te wijzen.

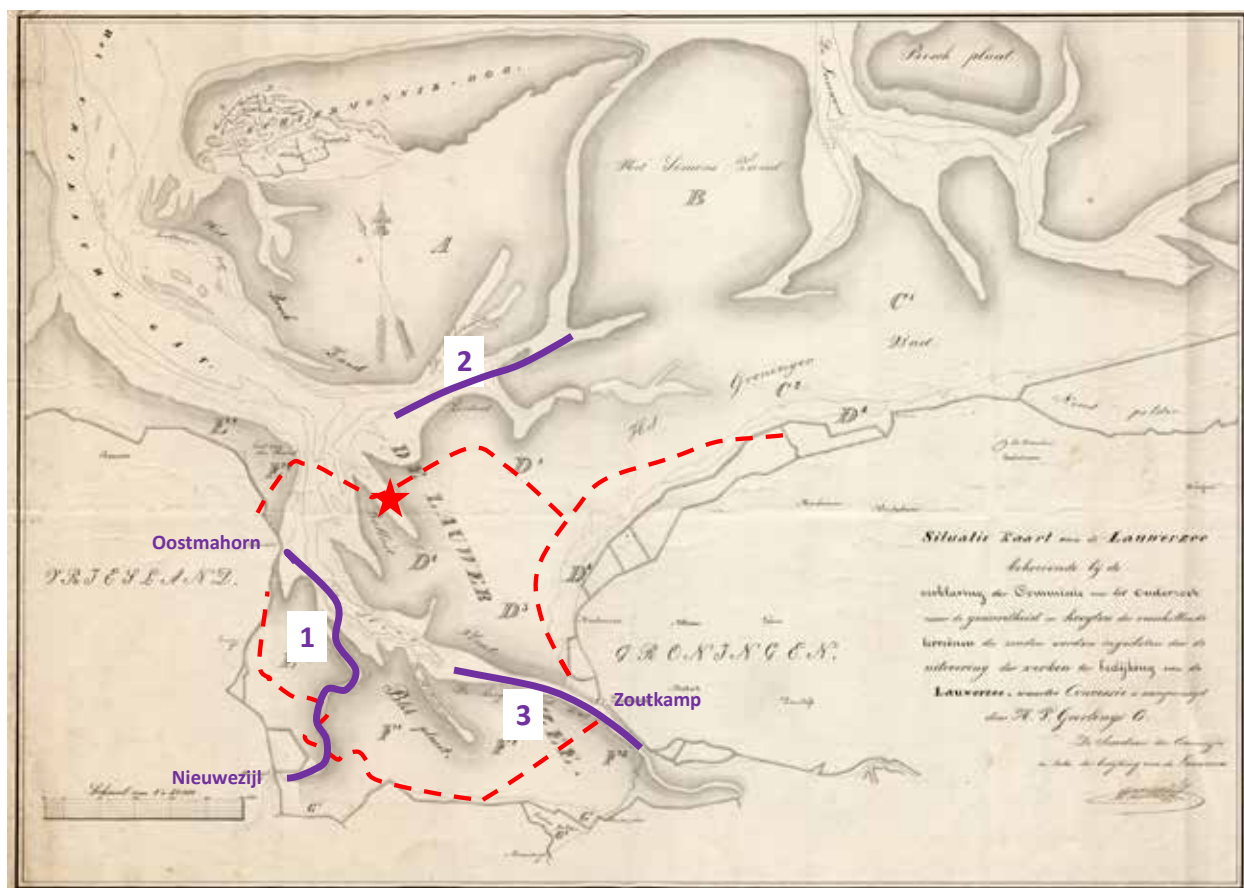
In dit artikel wordt een aantal historische feiten met betrekking tot de vroegere oestervisserij in het Nederlandse oostelijke Waddenzegebied gepresenteerd.

Waar kwamen oesters voor?

Venema (1869) geeft hiervan de volgende opsomming:

In en langs het Friesche gat:

- 1) In het Dokkumerdiep (lopend van Oostmahorn tot (Dokkumer) Nieuwe Zijlen) zijn oesters niet talrijk;
- 2) In het Brakzandster gat en de Schildknopen;
- 3) In het buiten Reitdiep van Zoutkamp naar zee worden

Fig. 2. Kaartuitsnede uit 1851 van de Lauwerszee en het aangrenzend deel van de Waddenzee, waarop enkele visgebieden der oestervissers in paars staan aangegeven: 1) Dokkumerdiep, 2) Brakzandster gat en Schildknopen, 3) buiten Reitdiep. Rood gestreept: huidige kustlijn; rode ster: Lauwersoog. Bron: Tresoar, 1851; bewerkt door K. Essink.

slechts enkele oesters gevonden.

In de Eems:

- 4) In de Wester-Eems zijn wel geen oesterbanken, maar toch worden er oesters gevangen, zowel als in het Sparregat (dit is onder Rottumeroog);
- 5) In de geulen die in de Ooster Eems uitlopen komen oesters voor; in de Eems zelf niet.

Op de platen van het wad tussen het Friesche gat en de Eems, noch in de wadgeulen die deze platen doorsnijden, zijn oesters te vinden. De vermelde locaties (1) en (3) liggen beide in de voormalige Lauwerszee. De locaties worden aangegeven in fig. 2. Het door Venema geschetste beeld betekent dat er eigenlijk geen lonende oestervisserij mogelijk lijkt. Vandaar wellicht dat er initiatieven waren voor het zelf aanleggen van oesterbanken.

Op een topografische kaart 1:50.000 uit het jaar 1861 wordt aan de noordzijde van de Ballastplaat het toponiem "Oesterrug" vermeld. Dit duidt waarschijnlijk op een daar bekend voorkomen van oesters: het is op de rand van een geul, iets noordelijk van het huidige Lauwersoog, die iets verder naar het oosten als Schildknopen bekend staat (Schroor, 2003).

De locatie Brakzandstergat ligt vrij dicht onder Schiermonnik-oog. Een oesterbank bij dit eiland wordt ook genoemd door Van Benthem Jutting (1943), maar of dit dezelfde locatie betreft is niet zeker.

Aanleg van oesterbanken

Oestervissers hielden zich al vroeg bezig met de oesterteelt. Dat wil zeggen dat men op natuurlijke of 'wilde' banken jonge oesters opviste en deze uitzaaide op gunstige plekken waar al wel oesters voorkwamen, maar niet talrijk. Deze praktijk werd al langere tijd toegepast in de Waddenzee van Sleeswijk-Holstein. Op de geulranden lagen daar al eeuwen lang oesterbanken die vanaf 1587 eigendom werden van de Deense Kroon (fig. 3). Na 1864 raakte Denemarken dit deel van Sleeswijk-Holstein kwijt en werden de banken bezit van de Pruisische Staat. In beide situaties werden de banken verpacht, maar waren de pachters verplicht om elk jaar 40.000 oesters van goed bezette naar minder goed bezette banken te verplaatsen. Desondanks liepen de opbrengsten snel terug: van meer dan vijf miljoen opgeveste oesters in 1869/70 naar minder dan één miljoen in 1878/79 (Havinga, 1932).

In 1671 kreeg de Zoutkamper visser Jan Brouwer van de Staten van 'Stad en Lande' (de oude benaming voor de provincie Groningen) een octrooi voor 20 jaar tot het 'posten van oesterbanken' op de Wadden (Buursma, 2003). Op deze kunstmatige banken werden elders aangekochte of zelf opgeveste kleine oesters uitgezaaid, om na volwassen te zijn geworden weer te worden opgevest en verhandeld.

Drie vissers uit Zoutkamp pachtten zelfs een oesterbanklocatie onder het Duitse eiland Wangeroog, waarop zij jonge oesters

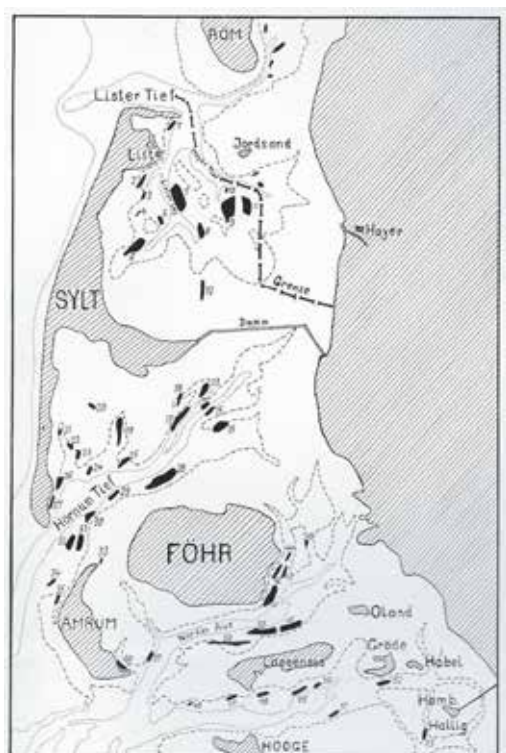

Fig. 3. Oesterbanken in de Noord-Friese Waddenzee volgens Schnakenbeck (1928). Bron: Havinga, 1932.

Fig. 4. Tekening van beugel of kor waarmee op oesters werd gevisht. Bron: Venema, 1869. Oorspronkelijke tekening in Paludanus, 1776.

uitzetten om deze later als volwassen exemplaren weer op te vissen. Deze oesters werden voornamelijk in Bremen verkocht. Rond 1850 leverde een nabij Zoutkamp gelegen oesterbank nog maar weinig op (Buursma, 2003). Twee vissers uit Zoutkamp hebben, misschien mede daarom, in 1859 het hierboven reeds genoemde Dokkumerdiep van de staat gepacht voor het aanleggen en bevissen van een oesterbank. Deze pacht besloeg een periode van 20 jaren, tegen een jaarlijkse pachtsom van 20 gulden. Ook in het Brakzandstergat was in 1859 sprake van aanleg van een 'belangrijke' oesterbank, later ook in de Schildknopen. Ook ten noorden van Oostmahorn werd een oesterbank aangelegd (Buursma, 2003). In 1877 wordt de overeenkomst tussen het Rijk en de Zoutkamper vissers Riepke Jans Loots en Jan Jans

Fig. 5. Impressie van visserij op oesters in de Noordzee, ca. 1850. Bron: internet.

Loots tot verhuring van enkele oesterbanken voortijdig beëindigd (Tresoar, 1877). De huurovereenkomst liep tot 1880. Waar die percelen lagen en wat de reden was van het opzeggen der huurovereenkomst wordt niet vermeld. Een teruglopende opbrengst, als hiervoor reeds genoemd, ligt hierbij voor de hand.

Vistuig

Het vistuig waarmee op oesters werd gevisht wordt 'beugel' of 'kor' genoemd (fig. 4). Het bestond meestal uit een driehoekig ijzeren raamwerk dat aan het brede onderende van een omgebogen 'mes' was voorzien. Hiermee werden de oesters van de zeebodem afgeschraapt. Aan de onderstang bevonden zich ijzeren ringen voor de bevestiging van de onderzijde van het visnet. De onderzijde van het net bestond uit ronde ijzeren ringen ter grootte van een 'rijksdaalder', die onderling met zogenaamde 'essen' aan elkaar vastzaten (zie detail in fig. 4). De bovenzijde van het net, gemaakt van geteerd henneptouw (lokaal 'marlijn' genoemd), was aan de dwarsstang bevestigd. Meestal werd met drie korren tegelijk vanaf één zijde (de loefzijde) van het zeilende schip gevisht, waarbij elke kor aan een eigen tros werd voortgesleept. Lokale uitvoeringen van de oesterkor verschilden in details van de constructie. Fig. 5 geeft een indruk hoe met weinig zeil op oesters werd gevisht. Paludanus (1776) beschrijft nauwkeurig hoe Texelse en Schiermonnikogervissers hun oesterkorren hanteren. Een samenvatting hiervan schreef Van der Molen in 1959 in De Leeuwarder Courant.

Venema (1869) vermeldt ook nog een ander wijze van oesters vissen. Hierbij gebruikte men een hark die voorzien was van 20 stompe ijzeren tanden "van wel 2 tot 2,4 palm lengte", die aan een buigzame stok was vastgemaakt. De zich in de boot bevindende visser sleepte deze hark dan over de bodem, de tanden rukten de oesters los, die dan werden opgevangen in een achteraan die hark bevestigde houten bak. Die beschrijving lijkt enigszins – met uitzondering van de houten bak – op het handmatig vistuig dat ik in september 2007 zag liggen op de kade van een haventje in NW Spanje (fig. 1).

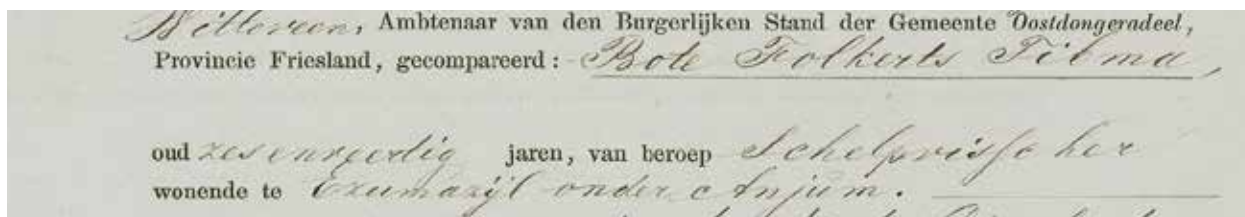

Fig. 6. Detail van de geboorteregistratie van Renze Tibma, geboren in Ezumazijl op 24 december 1869. Het beroep van zijn vader Bote is aangeduid als 'Schelpvisser'. Bron: <https://allefriezen.nl/>

Hoeveel oesters werden gevangen?

Tabel 1. Oestervangst van de Zoutkamper vissers

Jaar	Aantal oesters
1861	70.000
1862	190.000
1863	140.000
1864	50.000
1865	236.000
1866	110.000

Door Venema (1869) wordt een beknopt overzicht gegeven van de oestervangst van de Zoutkamper vissers (tabel 1). Helaas wordt niet vermeld op hoeveel vissers dit betrekking heeft. Volgens Paludanus (1776) waren in Zoutkamp 25 oestervissers actief. Op Schiermonnikoog waren dit er ca. 60. Buursma (2003) schrijft dat er halverwege de negentiende eeuw in Zoutkamp een zevental oestervissers was. Het ging toen weer wat beter met de oestervisserij door de aanleg van enkele oesterbanken (zie boven). In 1861 oogstte men 40.000 grote en 30.000 kleine oesters, die werden verkocht voor 15 respectievelijk 5 gulden per 1000 stuks. Een deel van die oesters ging direct naar Bremen, of via Emden verder het Duitse achterland in.

In augustus 1874 berichtte het Algemeen Handelsblad dat de oesterteelt in de Lauwerszee minder opleverde dan in 1872. Er werden maar 57.000 verhandelbare oesters opgevisst tegen 132.500 in 1872. Hiervan gingen er 41.000 naar de oesterputten te Nieuwediep (bij Den Helder) die als bewaarplaats dienden. Kort na de afsluiting in 1877 van het Reitdiep en het riviervtje Lauwers gingen de pas aangelegde oesterbanken in de Lauwerszee verloren. De opbrengst van de bank in het Brakzandstergat verbeterde nog enigszins, maar in 1878 was de Zoutkamper oestervisserij op sterven na dood. In zijn algemeenheid geldt dat rond 1870 de natuurlijke oesterbanken in de Waddenzee uitgeput waren geraakt (Havinga, 1932).

Wanneer we weten dat een oestervisser per jaar zo'n 100.000 oesters moest vangen om goed van te kunnen bestaan, moeten we concluderen dat de oestervisserij door de Zoutkamper vissers moeilijk rendabel kan zijn geweest. Niettemin moet er af en toe toch wel goed aan de oesters verdiend zijn, want volgens Van der Aa (1851) werden jaarlijks 40 tot 50 'last' (= 1200 tot 1500 hectoliter) naar Hamburg vervoerd, vanwaar verder transport in Duitsland en zelfs naar Rusland plaats had. Ook de Schiermonnikogers leverden hun oesters graag in Hamburg af (Van der Molen, 1976).

Het verhaal van Bote Folkerts Tibma

Bote Folkerts Tibma (op 16 december 1823 geboren te Ezumazijl) was schipper en schelpenvisser in Ezumazijl. Op 6 augustus 1855 trouwde hij met de 22-jarige Willemke Ernestes Pettinga uit Anjum. Bote was toen zelf 31 jaar oud. Hij viste schelpen in de Lauwerszee, en we mogen aannemen dat het hierbij ook om oesters ging.

Uit de archieven van Tresoar en de website allefriezen.nl kunnen we het een en ander afleiden over zijn leven. Willemke en Bote kregen zeven kinderen, die op één na allemaal geboren werden in Ezumazijl. Bij de geboorte van het één na laatste kind, Renze, in 1869, stond vader Bote nog geregistreerd als schelpenvisser te Ezumazijl (fig. 6). Het laatste kind, zoon Ernst, werd geboren in Koog aan de Zaan, 23 oktober 1872. Bote zelf overleed, 49 jaar oud, op 7 juni 1873 in Lutkewierum (Lytsewierum, bij Sneek). Willemke hertrouwde en emigreerde met haar nieuwe echtgenoot en de twee jongste kinderen naar de Verenigde Staten van Amerika om daar een beter bestaan op te bouwen.

Kennelijk is Bote in of kort na 1869 van de schelpenvisserij overgestapt op de vrachtaart en daarbij in Noord-Holland terecht gekomen. De teruglopende vangsten in de oestervisserij in het Lauwerszee gebied en aangrenzende Wadden zijn hiervan waarschijnlijk de oorzaak geweest.

Een internationaal visserijconflict

Ongeveer honderd jaar eerder, in 1766-67, waren waarschijnlijk enkele Zoutkampers betrokken bij een internationaal visserijconflict (Feenstra, 1991). Het ging hier voornamelijk om Schiermonnikogers die met een twintig tot misschien wel veertig snikken (vissersboten) wederrechtelijk oesters wegvisten van een pas ontdekte, rijk voorziene oesterbank op het Rif bij Borkum. De formele pachters van deze oesterbanken beklagden zich bij hun regering, het Koninklijk Pruisisch gouvernement te Aurich. De Pruisische autoriteiten spraken daarop de heer van Schiermonnikoog aan, Johan Willem Stachouwer. Ook zonden zij een militair commando van Emden naar Borkum voor enig vlagvertoon en mogelijk afschrikkende werking. Bij één van de acties van de Duitse autoriteiten werd een visser, de Zoutkamper Egbert Evers, opgepakt en na een lichte straf weer vrijgelaten. Ook werd vanuit Aurich diplomatieke druk uitgeoefend op de Staten van Friesland, die hierop reageerden door een visverbod uit te vaardigen. Maar de Schiermonnikogers bleven overlast geven.

In de jaren 1772-78 verkregen vier Schiermonnikogers een pachtcontract, waarbij zij gebonden werden aan een jaarlijks vangstmaximum van 80.000 oesters. Dit quotum werd echter

met een vangst van gemiddeld 211.000 oesters per jaar ruim overschreden. Opgelegde boetes werden door de pachters niet betaald. Toch kwam het voor 1778-84 tot een nieuw pachtcontract, maar wederom betaalden de vissers de pacht niet. Door deze ongebreidelde visserij liepen de vangsten snel terug, tot 54.000 oesters in 1783-84, waarna de visserij bij Borkum voor de Schiermonnikogers zijn profijtelijkheid verloor.

Na 1900

Vanaf 1905 vinden we in de archieven van Tresoar veel opeenvolgende pachtvereenkomsten voor de teelt en visserij van schelpdieren in de Lauwerszee en de aangrenzende Waddenzee. Meestal zijn de pachters vissers uit Zoutkamp, een enkele maal ook vissers uit Yerseke en Vlissingen. In 1911 was een der pachters de N.V. Oester en Mosselkwekerij "Het Noorden", waarvan de Zoutkamper zeemoshandelaar Egbertus Brands de directeur was (zeemos = de hydroïdpoliep *Sertularia cupressina*. Het zeemos werd gedroogd en geveerd en diende voor o.a. decoratie op dameshoezen). Gezien een bepaling in die pachtvereenkomsten gaat het hier steeds om de teelt van mosselen. Een pachtvereenkomst uit 1913, gesloten met een achttal Zoutkamper vissers, is in artikel 6 daarover uitgesproken: "Op de perceelen mogen geen uit het buitenland herkomstige oesters worden uitgezaaid, tenzij met schriftelijke vergunning van den hoofdinspecteur der visscherijen [...]" Toch is er een pachtvereenkomst uit 1920, dan "Acte van Concessie" genoemd, waarin een perceel voor de teelt en vangst van oesters in gebruik wordt gegeven aan de gebroeders G., H. en A. Broers te Zoutkamp. Ik vermoed dat in deze akte per abuis in artikel 6 het woord *mosselen* in plaats van het woord *oesters* is doorgestreept, want het tweede deel van artikel 6 bevatte de al eerder genoemde bepaling dat geen uit het buitenland afkomstige schelpdieren mochten worden uitgezaaid.

Concluderend: na 1900 lijkt er van oesterteelt en/of oestervisserij in de Lauwerszee en het oostelijke Nederlandse Waddengebied geen sprake meer te zijn geweest. Hoewel... de Leeuwarder Courant berichtte in juni 1929 nog dat de firma Van der Wal uit Zwolle als proef vijf ton oesters had laten uitzaaien ten zuiden van de landingssteiger te Oostmahorn. Of de proef een succes werd heb ik niet kunnen achterhalen.

Dankwoord

Jaap de Boer dank ik voor zijn bijdrage over een Friese oester-visser uit Ezumazijl.

Geraadpleegde bronnen

- BUURSMA, A., 2003. Van Lauwerszee tot Dollard. Beknopte geschiedenis van de Groninger kust- en zeevisserij. Albert Buursma & Visserijmuseum Zoutkamp.
- FEENSTRA, H., 1991. Een visserijconflict in de 18^e eeuw. De Hogelandster, 11 september 1991. Ook in: Tijdschrift 't Heer en Feer 11 (2009-1): 19-22.
- HAVINGA, B., 1932. Austern- und Muschelkultur. Handbuch der Seefischerei Nordeuropas, Band VII, Heft 5. Schweitzerbart, Stuttgart.
- PALUDANUS, R., 1776. Oudheid- en natuurkundige verhandelingen, meestal betrekkelijk tot Westvriesland of het Noorderkwartier. P. Van der Eyk en D. Vygh, Leiden.

SCHNAKENBECK, W., 1828. Die Nordseefischerei. Handbuch der Seefischerei Nordeuropas, Band V, Heft 1. Schweitzerbart, Stuttgart.

SCHROOR, M., 2003. De Atlas van Kooper: oude kaarten van de provincie Groningen. Profiel, Bedum: 120-121.

TRESOAR, 1851. Situatiekaart van de Lauwerzee, behorende bij de verklaring der Commissie voor het onderzoek naar de geaardheid en hoogten der verschillende terreinen die zouden worden ingesloten door [...] bedijking van de Lauwerszee, 1851. Toegangsnummer 11, inv. nr. 3498, kaartnr. 968.

TRESOAR, 1877. Akte waarbij enige huurcontracten van oesterbanken in de Waddenzee worden ontbonden, 1877. Toegangsnummer 43-01; Inv. nr. 207.

TRESOAR, 1906-1920. Stukken betreffende de verpachting van de teelt en de visserij van schelpdieren in de Lauwerszee en aangrenzende wadden, 1906-1920. Toegangsnummer 43-01; Inv. nr. 209.

VAN BENTHEM JUTTINGH, T., 1943. Mollusca (I) C. Lamelli-branchia. Fauna van Nederland 12. Sijthoff, Leiden.

VAN DER AA, A.J., 1851. Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, Deel 13. J. Noorduyt, Gorinchem.

VAN DER MOLEN, S.J., 1959. Onbekend stuk Friese visscherijgeschiedenis. Schiermonnikogers visten in de 18de eeuw met 60 schuiten op oesters. Leeuwarder Courant, 6 mei 1959.

VAN DER MOLEN, S.J., 1976. Vissers van wad en gat. Schepen, vistuig en vaktaal, 2^e druk. De Tille, Leeuwarden.

VENEMA, G.A., 1869. De visscherij in de provincie Groningen. In: Bijdragen tot de kennis van den tegenwoordigen staat der provincie Groningen. Gebr. Hoitsema, Groningen: 83-271.

Adres van de auteur
karelessink@hetnet.nl

Locatie NMV verenigingsdagen

De verenigingsbijeenkomsten zijn eens per maand op zaterdag van 10.00-16.30 uur. De entree is gratis. In elk geval tot eind oktober blijft de locatie: Botaniegebouw Naturalis, Nieuwenhuizenweg 19, 2314 XP Leiden. De ingang van dit gebouw is om de hoek aan de Harteveltweg 7, 2314 XX, Leiden. Bij het gebouw is gratis parkeergelegenheid en het ligt op loopafstand van NS station Leiden Lammenschans. In het gebouw is geen restaurant, dus neem uw eigen lunchpakketje mee. Koffie en thee zijn gratis te verkrijgen.

Op termijn gaat Naturalis het gebouw aan de Nieuwenhuizenweg afstoten, maar we weten nog niet precies wanneer. De locatie voor de verenigingsdagen in november en december is daarom nog onder voorbehoud. Wanneer we daar niet meer terecht kunnen, zullen de verenigingsdagen worden voortgezet in Muzee Scheveningen. Informatie volgt via de NMV nieuwsbrief en de website www.spirula.nl. We zijn Muzee Scheveningen zeer erkentelijk voor hun bereidheid hiervoor ruimte beschikbaar te stellen!